

Fire lærerinner på tur. Fra venstre Gunda Scheweland, Hanna Olsen, Cecilie Scheweland og Berta Sund. Hanna Olsen er iført det moderne foranknappede sykkelkjørtet. Er det blyband i leggene nederst?

SYKKELEN MER ENN ET FREMKOMSTMIDDEL – SYKLENDE DAMER PÅ HAUGALANDET

Torunn M. Lehmann

Søndagsmiddag hos bestemor var et fast punkt i min tidlige barndom. Jeg var familiens eneste barn, og når middagen var fortært, skulle det soves middag. En av mine musestille sysler under middagshvilen var å fordype meg i bestemors fantastiske familiealbum i plysj, med et hjerteformet speil på frontsiden. Ett bilde vendte jeg stadig tilbake til. Det viste fire voksne kvinner med sykler. Bestemor sa at kvinnene var min grandtante Lovises ungdomsvenninner.

Noe av det fengslende med fotografiet var damenes nesten høytidelige, men samtidig lett triumferende holdning, og jeg tenkte: ”Hvorfor ser de slik ut bare fordi de skal ut og sykle?” Selv om sykkelene var blitt mangelvare under krigen, som det meste, var den allikevel en helt hverdagslig ting. Men midt i høytideligheten syntes jeg nok at påkledningen var vel komisk. Tenk å kle seg slik for å sykle! Hvit bluse, sidt skjørt og til og med en stråhatt plassert på hodet!

Mange år senere leser jeg fotografiet på en helt annen måte. Bildet ble tatt på en tid da middelklassens kvinner kjempet for retten til utdanning og stemmerett. Sykkelen spilte en viktig rolle i denne kampen. Så viktig at Susan B. Anthony, en av de store stemmerettsforkjemperne i siste halvdel av det 19. århundret, sa at det var sykkelene som ville bringe kvinnene til stemmelokalet.

I denne artikkelen skal vi se på sykkelene fra dette perspektivet. Sykkelen ga kvinnene en ny frihet på mange områder. Aksjonsradiusen ble vesentlig utvidet, og nå var det kvinnene som bestemte både når de ville på tur og hvor turen skulle gå. Påkledningen ble vesentlig forenklet og mer bekvem, og ettersom formen ble bedre, fikk de også styrke til å stå på for sine rettigheter. Men dette skjedde ikke uten motstand.

Vi begynner i USA og England før vi forflytter oss til Haugalandet og presenterer våre fire syklistene, alle

lærerinner fra Haugesund. Slik vi kan lese fotografiet i dag vil vi se at både sykkelene og påkledningen knytter dem opp til datidens vestlige kvinnebevegelse. Med andre ord, det dreier seg om fire kvinner i vår egen by som lå i forkant av utviklingen, både i arbeid og fritid.

DEL 1: EN VERDEN I FORANDRING

Vi opplever stadig endring. Nye teknologiske hjelpemidler som internett er lett tilgjengelig, selv de mest eksotiske reisemål er oppnåelige, og mobilen har forlenget revolusjonert telekommunikasjonen. Likevel er kanskje den endringen som fant sted i tiårene før og etter 1900-tallet enda mer omfattende. Land etter land så en økende overgang fra et tradisjonelt bondesamfunn til by-baserte industrisamfunn, tekniske nyvinninger som telegraf og telefon gjorde sine inntog i samfunnslivet og endret kommunikasjonsmønsteret sammen med tog, dampskip og etter hvert bil. Store atlanterhavsdampere førte stadig større skarer til det forfjettede land USA, og verden ble mindre. Forandringen skulle bli særlig stor for borgerstandens kvinner. Kampen de skulle komme til å føre, var både lang og seig. For de unge, fattige jentene som tok seg plass i byene i hjemlandet eller prøvde lykken i Amerika, bestod hverdagen av timelangt slit. De hadde lite overskudd til å klare annet enn å ønske en endring. Overklassen, både kvinner og menn, levde i sin egen verden. Borgerklassens kvinner

---

derimot ble utfordret av ”den nye tid”. I løpet av siste del av 1800-tallet hadde disse kvinnene fått anledning til utdannelse. Noen ”anstendige” yrker stod også åpne for dem. De kunne bli lærerinner, arbeide på kontor og etter hvert som telefonsentralene ble utbygd, bli telefonistinner. Fotografyrket ble også akseptert for kvinner. Kvinnene var ikke lenger avhengige av en far, bror eller ektemann som forsørger, men kunne underholde seg selv. Et stort fremskritt som etter hvert skulle oppildne til kamp for flere rettigheter – først og fremst stemmeretten.

SYKKELSPORT FOR MODERNE MENN

Etter at Charles Darwin hadde publisert *The Descent of Man* i 1871, ble det en økende interesse for sportslige aktiviteter (O’Malley, 2009). Sykling, fotball, boksing og baseball ble populært, og læresteder introduserte gymnastikk og andre sportslige aktiviteter. Men dette var først og fremst for menn. Hensikten var å styrke kroppen som motvekt til det ”blaute” bylivet, og her ble sykkel en populært virkemiddel.

SYKKELEN – EN FARE FOR KVINNENES DYD

Fremdeles var det nærmest utenkelig for kvinnene i middelklassen å drive med selvstendige sportslige aktiviteter. Skulle de ri, måtte de bruke en såkalt damesadel hvor rytter sitter i en ubekvem stilling med begge ben, skjult av et sidt skjørt, på samme side av hesten. Det ble sagt at dette var for å beskytte damenes ærbarhet. Å sitte overskrevet var vurdert som totalt upassende og kom ikke på tale. Dette var et tabu som måtte brytes dersom kvinnene skulle kunne sykle. Et annet problem var påkledningen. De dannede middelklassekvinner hadde på seg mengder av undertøy. Det er hevdet at

Haugesunds første jordmor Marie Olsdatter Stavneby med ektemann Ole Malmin i 1860-årene.

det ikke var uvanlig at bare undertøyet, eksklusive sko, kunne veie opp til 14 pund, altså henimot 7 kilo. I tillegg kom problemet med korsettet som hemmet naturlig pusting (Connolly, 2008).

Tar en arbeiderklassekvinnens daglige slit og utholdenhet i betraktning og vurderer middelklassekvinnens innsnørte bøl av klær, faller uttrykket ”det svake kjønn” på sin egen urimelighet. Disse kvinnene både slet og tålte, men de var prisgitt en tilværelse på menns premisser.

Borgerklassens kvinner ble omfattet med stor omsorg. De ble ansett som sarte vesener som besvimte ofte og til stadighet måtte bruke luktesalt. Under ingen omstendighet var de skapt for sykling. Sykkelen var heller ikke konstruert for tidens damemote. Det var simpelthen umulig å sykle i vide krinolineskjørt med korsett. Et tredje hinder som måtte forseres, var kravet til anstendig livsførsel. Fra mannlig hold ble det hevdet at å sitte overskrevet på en sykkel kunne føre til en ukvinnelig utvikling, ja, gnissingen mot setet kunne simpelthen føre til uanstendig lyst og livsførsel (O'Malley, 2009).

EN SPORETIL KVINNEFRIGJØRING

Men kvinnene lot seg ikke stoppe, og en hel hær, særlig av lærerinner førte an, først i New Zealand, USA og Storbritannia, etter hvert også i Norge. Sammen syklet de for god mosjon og stemmerett. Det skulle ta tid. En av stemmerettens forkjempere og ivrig syklist, Susan B. Anthony fra USA, hadde kjempet for stemmerett i 40 år da hun døde i 1906. I USA måtte kvinnene vente like til 1920 på stemmeretten. Det var Susan B. Anthony som hevdet at sykkelen hadde gjort mer enn noe annet for å frigjøre kvinnene. Sykkelen, mente hun, ga kvinnene en følelse av frihet og selvtillit, og hun ble fylt av glede hver gang hun så en kvinne sykle forbi, selve sinnbildet på en frigjort og selvstendig kvinne (Conolly, 2008).

SYKLENDE ANSTANDSDAMER

Motstanden mot kvinnelige syklistere fortsatte. Emma Eades som var en av de første kvinnelige syklistene i London, ble møtt med steinkasting. Overbevisningen om at sykkelen ville føre til umoral, var sterk. For å demme opp mot dette ble det i Storbritannia startet en forening som kalte seg *Foreningen for syklisters anstandsdamer*. De rekrutterte kvinner med høy moral som skulle følge damene på deres sykkelturner. Disse kvinnene kunne være gifte, enker, eller hvis ugifte over 30 år. De måtte kunne stille med tre attester, to fra kvinner med udiskutabel høy moral og en fra en prest. Dette skulle demme opp for en eventuell moralsk utglidning (Conolly, 2008).

SYKKELSPORT OG TIDENS KVINNEMOTE

Tidens klesdrakt var problematisk, ikke bare for de syklende damer. Korsettet og det vide krinolineskjørtet holdt middelklassens kvinner i et jerngrep, og en reformbevegelse vokste frem. Den første som lanserte en friere påklædning for kvinner var Amelia Bloomer (Bugge, 1984). Den nye drakten ble publisert i månedsmagasinet *The Lily* i 1850, og ble allerede året etter presentert i Norge i *Illustreret Familieblad*. Bloomerdrakten var en orientalsk-inspirert drakt med side, vide bukser med snøring ved ankene. Over buksene var en kort kjole, med eller uten et skjerf knyttet rundt livet. For Amelia Bloomer var drakten et ledd i hennes kamp for kvinnens frigjøring. I 1851–1852 reiste Amelia Bloomer rundt i Amerika og holdt foredrag med et klart politisk program: Kvinnens frigjøring i samfunnet. Det var helt nødvendig å befri seg fra kvinnens umulige klesdrakt. Dersom de skulle få rettigheter på samme nivå som menn, måtte de og kunne kle seg i

---

mannsdrakt. Under revolusjonen i Frankrike var de lange buksene blitt et symbol på likhet og frihet (Bugge, 1984). Amelia Bloomers drakt fikk ikke gjennomslag. Først da korsettet og krinolinen ble angrepet fra medisinsk hold, fikk reformbevegelsen gjennomslag. I USA var det fire kvinnelige leger i Boston som løftet saken frem (Bugge, 1984).

REFORMDRAKTEN

I Norge ble det en ny forståelse for reformdrakten i 1880-årene. I ettertid skjønner vi dette godt. Dette var en periode med store politiske og kulturelle forandringer. Klassestrukturen var i forandring, og spesielt var forandringen stor for de kvinnene som hadde fått rett til utdanning. Dette førte til økt selvfølelse og i 1884 ble *Norsk Kvindesagsforening* stiftet, riktignok med en mann som første leder. Kvinner begynte etter hvert å gjøre seg gjeldende i samfunnet, ikke bare i arbeidslivet. De ville også delta i kultur- og fritidsaktiviteter. De deltok i debatter, hadde etablert sitt eget magasin *Nylænde*, gikk på ski, klatret i fjell og syklet – og ble latterliggjort av datidens ledende mannsbastion, med noen få unntak. En av disse var professor Dietrichson, som lanserte den nye reformdrakten i Norge i 1886, en annen H. E. Berner, *Norsk Kvindsagsforenings* første leder.

Da det norske folk skulle si ja eller nei til unionen med Sverige i 1905, bestod det stemmeføre norske folk fremdeles av menn. Da hadde kvinnene fått nok og arrangerte sin egen avstemning. Frederikke Marie Quam og Gina Krogh førte an og organiserte en imponerende aksjon. Den 22. august kunne de overrekke Stortingets president 278.298 underskrifter til støtte for unionsoppløsningen (Moksnes, 1984). Fortsatt var kvinnebevegelsen dominert av middelklassens kvinner,

og det skulle gå lang tid før arbeiderklassens kvinner kom med for fullt. Men gjennomføringen av og støtten til denne aksjonen økte kvinnenes selvtilitt i betydelig grad, og ferden inn i mannsamfunnet fortsatte – også på sykkel.

DEN NYE CYCLE- OG TOURISTRAGT

En fransk sportsdrakt slo godt an. Denne nye kombinerte ”Cykle- og Touristdragt” bestod av to deler: En jakke og et todelt skjørt som gikk til anklene, samt

[...] en løs Forbred, der kan knappes af og paa efter Behag. Fordelen med dette Skjørt er at man paa Veie, hvor man kan være ugeneret og lade esthetiske Hensyn fare, blott kan tage Forbredden af og rynke Skjørtet om Benene, for atter, naar man kommer frem til de store Turisthoteller, at gjøre sin Entre i en presentabel Dragt (Bugge, 1961:151).

Dette med å vise anklene var en torn i øyet på forkjemperne for en moralsk oppførsel. Ikke så rart. I viktariatiden var ben så vederstyggelige at selv bordben og stolben ble tildekket. Bordene hadde duker som gikk helt ned til gulvet, og stolbenene ble dekket med kapper og pongponger. Alt til anstendighetens fremme, uanstendige tanker skulle ikke oppmuntres. Man burde derfor ikke forundres over at det ble reagert på bare ankler og flagrende bukseskjørt blant ”sykledamene”. Faktum er at det som tilsist førte til aksept for de syklende damene, var at sykkelene ble tatt i bruk av overklassen. På 1890-tallet kunne man i England se dronning Victoria sykle på en trisykkel (en variant av trehjulsykkel for voksne). Hun sørget også for sykler til sine døtre (Simpson, 2001), og i London var man spesielt tilfreds med at prinsen av Wales, den senere

---

kong Edward VII, lot sin datter Maud (senere norsk dronning) sykle, riktignok med blylodd i skjørtet for å forhindre at ankler og legger ble blottet. Det var i 1896 (Bugge, 1961).

EN KVINNETILPASSET SYKKELMODELL

Samtidig med at klesdrakten ble tilpasset det nye kommunikasjonsmiddelet, måtte sykkelene også tilpasses kvinnene. Det var Karl von Drais som hadde oppfunnet tohjulsykkelen allerede i 1817. Det tok tid før den ble populær. Dette skjedde ikke før sent i 1870- og tidlig i 1880-årene, og da først og fremst blant menn. Men i løpet av 1890-tallet kom det egne herre- og dame-sykler (Oddy, 1996). Damesyklene ble utstyrt med nett på bakhjulet, og kjeden ble etter hvert innebygget i en kjedekasse (Bugge, 1961). Dermed var problemer med klesdrakt, sosial aksept og sykkelens konstruksjon overvunnet, og kvinnene kunne etter hvert gi seg sykkelens gleder i vold.

DEL TO: FIRE SYKLENDE DAMER PÅ HAUGALANDET – EN PRESENTASJON

De fire damene på bildet ble fotografert i Leirvik, Stord. Bak signaturen C. Aarre skjuler det seg også en kvinne, Cecilie. Riktig nok var yrket som fotograf etter hvert blitt anstendig for kvinner. Men kanskje har Cecilie tenkt det var lurt å skjule identiteten ved å kalle bedriften sin C. Aarre? Hun startet sin karriere som retusjør i Bergen i 1903, men åpnet forretning på Stord allerede i 1904. Hun utga også brevkort. I 1910 skiftet bedriften navn til C. Aarres Eftf. (Bonge, 1980). Med utgangspunkt i C. Aarres karriere på Stord må bildet av de fire sykledamene være tatt mellom 1904 og 1910. Men hvem er de?

En liten ærendspike var god å ha

'Denne historien er fra 30-tallet. Kristine, som var ti år, bodde på Spanne. Den gangen var det vanlig at sydamen kom hjem og sydde det familien trengte. Kristine skulle få ny kjole, men sydamen manglet knapper. Moren til Kristine visste råd. Hun ringte til venninnen, fru Holgersen og spurte om sønnen hennes, Pelle, kunne vise Kristine veien til Knappehuset. Det var Pelle villig til, og Kristine la i vei. Hun visste hvor Pelle bodde, like syd for dagens høgskolebygg. Så fulgte Pelle henne til Knappehuset. Kristine var betatt av den flotte, lysluggede gutten som hjalp henne. Men da knappene var kjøpt, sa Pelle: 'Du finner veien hjem nå!' Så stakk han. Han hadde mange jern i ilden og for av gårde til kameratene. Så var det for Kristine å traske den lang veien hjem til Spanne. Men Kristine og Pelle var gode venner i alle år.'

Ellen Thoresen

Takket være lesere av *Haugesunds Avis* og museets rikholdige fotoarkiv har det vært mulig å identifisere alle de fire damene. Som allerede nevnt var samtlige lærerinner. Ytterst til venstre står **Gunda Augusta Karoline Scheweland**. Hennes foreldre var opprinnelig fra Stavanger, men slo seg ned i Haugesund ved begynnelsen av 1870-tallet. (*Digitalarkivet, folketelling Haugesund 1875*). Faren, Thorvald, var styrmann, senere kaptein, og moren, Martha, opparbeidet etter hvert en velrenommert systue. Gunda var født i 1877 og døde i 1954. Gunda giftet seg i juni 1909 med Olaf Risøen, mangeårig disponent i *Haugesunds Avis*

Trygve Nygaard med damesykel i Strandgata ca 1920. Foto: Knut Morlands billedsamling

---

(*Kirkebok for Haugesund, 1904–1916*). Et brudebilde av henne oppbevares i Karmsund folkemuseums arkiv. Etter tidens skikk og skolestyrets ønske (Vormedal, 2008) er det rimelig å tro at Gunda sluttet som lærerinne da hun giftet seg. Trolig ble det da også slutt på lange sykkelturner. Vi vet nemlig at foruten turen til Lervik, tok de ut på relativt lange turer, blant annet til Hardanger og Nesflaten, muligens også til Setesdalen. Slik ”utagerende atferd” ville neppe blitt godtatt av en ektemann anno 1909. Det er derfor grunn til å tro at bildet ble tatt i god tid før bryllupet. Damenes klesdrakt passer også i tiden. Tre av de fire er kledd i hvite, såkalte gibsonbluser og utskrådde skjørt, et tidstypisk antrekk for frigjorte, yrkesaktive kvinner rundt århundreskiftet. Det kan se ut som om nummer to fra venstre, Hanna Olsen, har skjørt med påknappet forbreidd, den allerede omtalte skjørtemote som var spesialdesignet for sykling (Bugge, 1961). Det kan derfor se ut som om fotografiet kan tidfestes enda mer presist, til en gang mellom 1904 og 1908.

Ved siden av Gunda står **Hanna Olsen** (1869–1960), datter av urmaker Erik Olsen i Strandgaten. Hanna giftet seg aldri og bodde sammen med sine to ugifte søsken, broren Lars og søsteren Rikke. Hun var lærerinne i Haugesund, først i Almueskolen, men flyttet senere til Breidablik. Grandnevøen, urmaker Aksel Nygaard, forteller at han husker at både grandtantene og grandonkelen syklet vide omkring. Han minnes også det nære vennskapet mellom grandtantene og min grandtante Lovise, og dermed også med de andre sykledamene. På side 21 i Kristian Magnus Vikses bok *Haugesund slik det var* er et bilde av senere fotograf Trygve Nygaard, stolt poserende med en litt tilårskommen damesykkel. Er det tante Hannas?

Nummer tre fra venstre er **Cecilie Scheweland** (1871–1928), søster av Gunda. Cecilie ble uteksaminert fra Stavanger Lærerindeskole i 1889 og ble i 1890 ansatt ved Haugesund Middelskole og sju år senere ved Breidablik Folkeskole. Her var hun til 1928 da hun ble tilsatt som tilsynslærerinne ved Risøen Skole. Hun hadde da nesten 40 års erfaring som lærerinne. Dessverre fikk Cecilie Scheweland lungebetennelse samme år som hun begynte som tilsynslærerinne og døde etter få dagers sykeleie. Cecilie Scheweland må ha vært elsket både av elever, kolleger, overordnede og venner. Alle disse gruppene ga uttrykk for sorg i avisspaltene, og begravelsen ble også behørig dekket av avisene. En venn og kollega, frøken Gerda Ellingsen, skrev et minnedikt til henne (*Haugesunds Avis* 20.02.28). Det hører med til historien at da hennes venninne, min grandtante Lovise døde i 1950, ble dette minnediktet funnet i hennes fødselsdagsbok. Det hadde hun båret med seg i alle de mellomliggende årene. Cecilie Scheweland døde altså ugift allerede i 1928. Da damene ble etterlyst i *Haugesunds Avis* i februar 2009, var det ingen av leserne som hadde opplysninger verken om henne eller søsteren Gunda. Det ble derfor dette minnediktet, to fotografier i museets arkiv og folketellingen som hjalp meg til å identifisere søskenparet. Selv om Cecilie Scheweland aldri stiftet egen familie, hadde hun en stor skare av elever som elsket henne. Som det stod i et av minneordene: ”Verden er blitt et godt menneske, og skolen en dyktig pedagog fattigere” (*Haugesunds Avis* 17.02.28).

Damen ytterst til høyre er **Berta Sund** (1874–1941), søster til bokhandler Nils Sund. Foreldrene het Kolbein og Malene. Hun er ikke kledd i den moderne gibsonblusen, men har på seg en todelt kjole uten høy hals. Nederst på

---

skjørtet er det kapper, muligens med innsydde blykuler for å skjule ankene? Både Hannas skjørt med forbredd og Bertas kjole med kapper leder tankene til tidens moderne sports- og sykkelmote. Også Berta forble ugift og fikk et langt liv i Haugesund-skolen. Berta Sund tok middelskoleeksamen i Haugesund i 1892 og høyere lærerprøve ved Stord Seminar i 1895 (Espeland, 1934). Etter noen år utenbys kom hun tilbake til Haugesund og underviste på Breidablik før hun ble tilsynslærerinne ved Risøen Skole.

GODE FORBILDER

Der de står i C. Aarres atelier på Stord i sine tidsriktige antrekk med hver sin moderne sykkel, representerer de en flott generasjon av foregangskvinner. De hadde skaffet seg utdanning, var yrkesaktive og tok del i Haugesunds sosiale liv. Både Berta og Cecilie var politisk aktive og var innvalgt for Venstre i bystyret, Berta allerede fra 1911. De hadde også verv i så vel KFUK som i lærerorganisasjoner. Cecilie var lærernes representant i skolestyret, mens Berta var med og stiftet Haugesund Lærerlag. Hun var også med i styret for Norges lærerlag. Som broren, Nils, var hun en ivrig tilhenger av målsaken og var med på å stifte Haugesund Mållag (Vormedal, 2008). Disse damene var også ivrige godtemplere. I 1895 oppførte godtemplarenes dramatiske selskap, stiftet i 1893, sin første forestilling i gymnastikksalen på middelskolen. Her var både Berta, Gunda og Olaf Risøen ivrige aktører (Vikse, 1977) Hensikten med det dramatiske selskapet var å skaffe penger til bygging og drift av et eget godtemplarlokale (Østensjø, 1958). Disse forestillingene var starten på en lang tradisjon med lystspill i Godtemplarlokalet. Under de rike sildefiskeriene i 1950-årene, da hundrevis av

Sendingskurv innkjøpt på sykkelturn i Hardanger.

fiskere kom til byen og skulle underholdes, husker jeg godt den lange og forventningsfulle køen utenfor Godtemplarlokalet nord i Haraldsgata.

SYKLING SOM LIVSSTIL

Tidligere i denne artikkelen er det blitt hevdet at sykkelene ga kvinnene bedre helse og større frihet. Når vi ser hva "våre" kvinner klarte, både i jobb og fritid, kan vi vel være enige i det. For dem var syklingen langt fra et kortfattet blaff, men en ganske langvarig hobby. Jeg vet ikke hvorfor min grandtante Lovise ikke var med på turen til Stord. I motsetning til sine venninner lærerinnene var hun telefonistinne. Kanskje er forklaringen så enkel at hun ikke hadde fri på den tiden turen ble foretatt? Hun var i hvert fall en aktiv deltaker på andre turer. Hvor lenge de holdt på vet jeg ikke, men jeg har et dreiet og dekorert eggeglass, datert 1900 og en sendingskurv, påmalt tante Lovises navn og årstallet

---

1915. Ifølge familietradisjonen var begge disse suvenirene minner fra damenes sykkelturner til Hardanger og Ryfylke. Muligens stammer også noen flotte sølvknapper fra en tur i Setesdalen. Ved hjelp av disse suvenirene kan vi tidfeste en periode på omtrentlig 15 år, men for alt det vi vet, kan de ha syklet både før og etter den tid.

Til tross for sin interesse for foreninger og sosiale sammenkomster har det tydeligvis aldri streift dem å organisere en sykkelforening for damer på Haugalandet. Det fantes en sykkelklubb for herrer, Haugesund Cycleklubb (Østensjø, 1958). Denne klubben hadde som sin hovedoppgave å være et muntert innslag i 17. mai-festlighetene, og klubben deltok i arrangementer i 1894 og 1895. Våre damer hadde et annet utgangspunkt. De syklet ikke for å vise seg frem, tvert imot, trolig syklet de som rekreasjon, for å ”lade batteriene”, som vi ville ha sagt i dag. Kanskje var det også en måte å komme unna det strikte regimet de sikkert befant seg i til hverdags, både i arbeid og sosiale sammenhenger. Jeg ser dem for meg med oppheftede skjørt, flagrende hår og hatten bak i nakken, frydefullt rullende på smale veier, eller pesende oppover bakkene, helt uten tanke på ”estetiske hensyn”. For en fryd!

Som allerede nevnt var det bare Gunda som giftet seg. Hun og mannen Olaf Risøen fikk en sønn som utdannet seg til politimann. Han kom til stor sorg hjem i kiste i juni 1945 etter å ha vært konsentrasjonsleirfange under krigen. Dermed har ingen av disse interessante kvinnene etterlatt seg livsarvinger, og få kjenner i dag til deres liv og virke i unge Haugesund. For meg har det vært fascinerende å nøste opp deler av deres historie og se hvordan de i vår lille by fanget opp internasjonale trender og ble eksponenter for en ny kvinnetype. De

insisterte på å utfolde seg i arbeid og fritid. Trakassert for sin glede over syklesporten ble de vel ikke, men noen syntes nok de var en smule eksentriske. Men med sitt eksempel bidro de til å skape aksept ikke bare for sykling for kvinner, men også for en mer funksjonell klesdrakt og likestilt levemåte. Uten at vi kan gi damene hele æren, ble endringen i løpet av de neste tjue år betydelig, noe som går fram av bildet av tre unge damer på tur i Haugesunds omegn engang i 1920-årene, iført nikkere.

AVSLUTNING – KVINNER PÅ SYKKEL I DAG

I *Haugesunds Avis* 05.02.09 kunne vi lese at Haugesund nå har ikke mindre enn fire sykkelverksteder, og at det i Norge ble solgt over 400.000 sykler i løpet av 2008. Sykkelen er for lengst blitt en del av vår hverdag. I de første årene etter annen verdenskrig var sykkel et kjært fremkomstmiddel, og mange brukte ferien på samme måte som våre damer. De dro på sykkelturn. Utover i 1960-årene ble bilen allemannseie og fortrenget etter hvert sykkel fra landeveien. I løpet av de siste årene er det blitt stadig klarere at overdreven bilbruk er uheldig både for mennesket og miljøet, og vi ser i dag en ny interesse for sykkel, både som fremkomstmiddel, til rekreasjon og trening. Da påmeldingslisten til Birkebeinerrittet 2010 ble lagt ut, ble den fulltegnet på sekunder. Stadig nye sykkelstier blir anlagt, og arbeidsgivere setter opp premie for ansatte som bruker sykkel til jobben. Haugesund har tatt mål av seg til å bli en foregangsby når det gjelder å legge forholdene tilrette for bruk av sykkel. Det er tydelig at sykkel fremdeles vil være et nyttig kommunikasjonsmiddel både i hverdagen og i fritiden. Denne utviklingen ville nok ha gledet våre damer.

Tre jenter på tur i sporty antrekk en gang ca 1925.
Fra venstre Else Lande Torsen, Borghild (Bogga) Nærum
og Martha Raknes.

Men jeg kan ikke dy meg for å heve pekefingeren aldri så lite: Det er fremdeles ikke lett for jenter å erobre nye sportsarenaer. Når det gjelder hoppSPORT for kvinner, ble det første Landsrend for Damer med hopp arrangert av Asker Skiklubb allerede i 1896 (Berg 1998). Det er altså over hundre år siden dette første norgesmesterskapet i hopp for kvinner. Likevel ”teller de ikke med”, noe Anette Sagen fikk merke da hun ble valgt til å åpne den nye Holmenkollbakken. Begrunnelsen for å holde kvinnene unna hoppSPORTen har hele tiden vært den samme omsorgsfulle omtanken som sykkeldamene møtte, nemlig et ønske om å beskytte kvinnenes helse og ivareta deres sikkerhet .... Kanskje Ole Klemetsen var ærlig og sa til pressen det mange menn egentlig mener da Cecilie Brækhus skulle bokse VM-kamp:

Jeg syns ikke kvinneboksing er noe særlig pent. Damer skal være feminine og ta seg bra ut. Ikke stå i en boksering og pådra seg blåveiser. De burde heller være hjemme på kjøkkenet og gjøre det bra der (Klassekampen 11.09.09.).

Budskapet er fremdeles klart. Kvinnene bør holde seg i heimen, være pene og ta vare på sin femininitet. Boksing er en relativt ny sportsgren for kvinner. Mer oppsiktsvekkende er det at i likhet med kvinnelige hoppere har kvinnelige syklistar etter alle disse årene problemer med å bli akseptert innen sykkelSPORTen. Riktignok har vi en stjernesyklist som Gunn Rita Dahle Flesjå, som ved hjelp av knallhard innsats har syklet seg til topps innen terrengsykling. Når det gjelder landeveis sykling derimot, har idrettslederne satset på menn, og resultatet har blitt en stor gruppe mannlige syklistar i toppskiktet. Tilsvarende satsing på jenter har

---

vært fraværende, noe den kjente skøyteløper og syklist Bjørg Eva Jensen har påpekt. Hun har gang på gang etterlyst sterkere satsing på jentene, for eksempel i morgensendingen i dagsnytt på P2 07.10.09. Kanskje vi ikke er så likestilte som vi liker å tro?

I 2009 var Norsk kvinnesaksforening 125 år. I den anledning ble leder Torild Skard intervjuet av NTB. Hun mener at dagens samfunn ikke verdsetter kvinners

virke og verdier tilstrekkelig. Troen på at vi er blitt så likestilte, er en vesentlig hindring for å komme videre mot et rettferdigere samfunn, sier hun (*Haugesunds Avis*, 05.10.09). Så selv om det er grunn til å glede seg over endringene som har skjedd i løpet av de siste 100 årene, er vi fremdeles underveis. For hundre år siden syklet vestens kvinner seg frem til stemmerett og et friere liv. Trenger vi enda et sekel for å komme i mål?

ARTIKLER OG BØKER

Berg, K. 1998. *Hopp, jenter - hopp*. Schibsted forlag.

Bonge, S. 1980. *Eldre norske fotografer. Fotografer og amatørfotografer i Norge frem til 1920*. Universitetsbiblioteket. Bergen.
(Utarbeidet på grunnlag av Ragne Sollied: *Eldre norske fotografer*. Bergen 1972.)

Bugge, A. 1961. *Touristinder og andre sportspiker*. Johan Grundt Tanum. Oslo.

Bugge, A. 1984. *Reformdrakten i Norge*. Norsk Folkemuseum. Oslo.

Connolly, C. 2008. 'Women's lib arrived on bicycles'. <http://www.cnn.com/2008/LIVING/wayoflife/05/20/women.bicycling/indexhtml>. (lest 03.02.09.)

Espeland, A. 1934. *Norske Skolefolk*. Dreyers Forlag. Stavanger.

Moksnes, A. 1984. *Likestilling eller særstilling? Norsk kvinnesaksforening 1884–1913*. Gyldenlag norsk Forlag. Oslo.

Oddy, N. 1996. 'Bicycles'. In: *The Gendered Object*. Ed. Pat Kirkham. Manchester University Press. pp 60-69.

O'Malley, S. 2009. 'The role of the Bicycle in the Women's Liberation Movement.'
<http://www.momentumplanet.com/features/role-bicycle-womens-liberation-movement>. (lest 03.02.09.)

Simpson, C. 2001. 'Respectable Identities: New Zealand Nineteenth-Century "New Women" – on Bicycles!' I: *The International Journal of the History of Sport*, 18. no.2:54-77.

Vikse, J. 1977. *Det gamle Haugesund I-II*. Haugesunds Avis Forlag.

Vikse, K.M. 2003. *Haugesund slik det var*. Akademisk forlag. Haugesund.

Vormedal, T. 2008. *Kim va det? Kjente avdøde haugesundere*. Vormedal Forlag. Haugesund.

Østensjø, R. 1958. *Haugesund 1835–1895. Bind I*. Haugesund Kommune.

MUNTLLIG INFORMASJON

Aksel Nygaard, Børge Nygaard, Astrid Jæger, alle Haugesund.

AVISER

Haugesunds Avis

Klassekampen

ARKIVER

www.digitalarkivet.uib.no/Folketelling 1875 Haugesund, 1. Langgate 29 (Strandgt).

Kirkebok for Haugesund 1904-1916, nr. 46 i 1909, 1. juli.
